

Berankis ir Vargalys – postkolonijiniai antiherojai? Ričardo Gavelio apsakymo „Berankis“ ir romano *Vilniaus pokeris* lyginamoji analizė

Berankis and Vargalys – Postcolonial Antiheroes? A Comparative Analysis of “Handless” and *Vilnius Poker* by Ričardas Gavelis

MARKAS AURELIJUS PIESINAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

piesinas@liti.lt

<https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0009-0002-8698-1999>

Santrauka: Straipsnyje postkolonializmo teorija taikoma Ričardo Gavelio kūrinių analizei. Lyginamas rinkinyje *Nubaustieji* (1987) publikuotas apsakymas „Berankis“ ir rašytojo romanas *Vilniaus pokeris* (1989). Kaip konceptualus analizės atskaitos taškas ir aiškus postkolonijinės būklės liudijimas pasitelkta poeto Sigitos Gedos kalba, pasakyta 1988 m. Sąjūdžio mitinge. Gavelio romanas ir apsakymas laikomi postkolonijinės literatūros pavyzdžiais, jų interpretavimui taikomi liminalumo ir mimikrijos konceptai. Antiherojus laikomas sovietų režimo kritikai reikalinga in-versija. Keliama prielaida, kad Gavelio kūrinių veikėjų antiherojiškumas kyla iš jų postkolonijinės būklės.

Raktažodžiai: postkolonializmas, antiherojus, liminalumas, mimikrija, Ričardas Gavelis.

Abstract: This paper applies postcolonial theory to works by Lithuanian writer Ričardas Gavelis. It presents a comparative analysis of his short story “Handless,”

Received: 06/06/2025 **Accepted:** 15/07/2025

Copyright © 2025 Markas Aurelijus Piesinas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

published as part of the collection *Nubaustieji* (The Punished, 1987), and his novel *Vilnius Poker* (1989). A speech given by Lithuanian poet Sigitas Geda at a 1988 Sąjūdis rally, considered a potent expression of the postcolonial condition, serves as a conceptual reference point for the analysis. Gavelis's novel and short story are viewed as examples of postcolonial literature, and the postcolonial concepts of liminality and mimicry are applied to these works. The antihero is understood as an inversion used for criticizing the Soviet regime. This paper posits that the antiheroic nature of Gavelis's protagonists originates in their postcolonial condition.

Keywords: postcolonialism, antihero, liminality, mimicry, Ričardas Gavelis.

Įvadas

1988 m. liepos 9 d. Vilniaus Vingio parke įvyko antrasis Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) mitingas. Jo metu poetas Sigitas Geda pasakė ypač drąsią kalbą, kuri ne tik įgijo kanoninį statusą (Daugirdaitė, Mačianskaitė 2019: 76), bet ir pagrįstai gali būti laikoma vienu įtaigiausių lietuviškosios (post)kolonijinės būklės liudijimų. Poetas minėjo dalykus, kuriuos kalbėdami apie šią būklę pabrėžia ir postkolonializmo teoretikai: kolonizuotojo individo grėžimąsi į praeitį kaip prarastos autonomijos ir patirtos skriaudos įrodymą („turėjome didžiulę valstybę ir nepajėgėme jos išsaugoti [...] išgyvenome begalę tautinių išniekinimų“, Geda, 1988), sykiu ir naujos autonomijos paieškas tautos praeityje („[m]ums yra daugybė šansų išplaukti, tiktai reikia susirinkti tai, kas priklausė mūsų tėvams ir seneliams, mūsų daiktus ir mūsų žaislus, mūsų vėliavas, mūsų knygas, mūsų bažnyčias ir visas mūsų relikvijas“), trapią kolonizuotojo padėtį („ir tas paskutinis žemės lopas po mūsų kojomis nėra tvirtas“), bandymus menkinti jo vertę, pakirsti tikėjimą savo paties savarankiškumu („[s]augokitės tų, kurie nuolat pabrėžia, kad esam žemdirbių šalis, kurie nori priminti, kad mums nereikalinga aukštoji žmogiška sąmonė, savi politikai ir kariniai veikėjai“), pagaliau ir tokio individo pasipriešinimo strategiją kovojant su gerokai stipresniu kolonizatoriumi („reikia nutaikyti momentą, kada milžinas atsistos ant mažojo kojos pirštelio“). Taip pat šioje kalboje nuskambėjo garsioji Gedos frazė, kad „viena iš didžiųjų priežasčių, kodėl šiandien lietuviai tokie baikštūs, skeptiški, pasimetę, apatiški, yra ta, kad visi mes išaugom šėtono paunksmėje“. Susirinkusieji šiuos poeto žodžius palydėjo plojimais, nes tikriausiai niekam nekilo abejonių, kad šėtono

paunksmė – tai totalitarinė Sovietų Sąjungos santvarka, Lietuvos gyventojų represijos, svetimos ideologijos diegimas bei kitos totalitarinio režimo priemonės. Galimybė pasakyti šiuos žodžius taip atvirai bei sulaukti tokios įkvepiančios reakcijos liudijo to meto nuotakas ir besikeičiantį politinį klimatą Lietuvoje.

Saviti laisvėjimo procesai vyko ir to meto lietuvių literatūroje. Pasak Violetos Kelertas (Kelertas 1992: 7), jau XX a. 7-ame dešimtmetyje alegorija, ironija, maginis realizmas lietuvių kūrybai leido ne tik ištrūkti iš literatūrai primestų socrealizmo rėmų, bet ir kalbėti temomis, kurias griežtai kontroliavo sovietinė cenzūra. Nors Atgimimo literatūra sąlygiškai laikoma 1988–1993 m. reiškiniumi (Daugirdaitė, Mačianskaitė 2019: 74), jai priskirtinas ir 1987 m. pasirodęs Gavelio apsakymų rinkinys *Nubaustieji*. Likus metams iki LPS mitingo išleisti Gavelio tekstai, ypač „Berankis“ – apsakymas apie sovietų tremtį pergyvenusį lietuvį ir jo pastangas susitaikyti su šios patirties traumomis – perteikia Atgimimo laikotarpiui būdingą sovietinės sistemos kritiką, kuri rėmėsi pasakojimais apie faktines lietuvių patirtis sovietmečiu. Čia ypatingą reikšmę turėjo represijų ir tremčių tema literatūroje, ypač pačių tremtinių tekstai. Nors šiuo laikotarpiu pasirodo formatyvią reikšmę turėjusi memuaristika bei publicistika (Dalius Grinkevičiūtės atsiminimai, Sauliaus Pečiulio straipsnis „Akla praeities nostalgija“, Aldonos Žemaitytės sudarytas tremtinių atsiminimų rinkinys ir kt.), Gavelis palietė tuo metu dar mažai lietuvių rašytojų reflektuotą tremties temą (Samalavičius 2006: 413). Pasirinktas skausmingas ir aktualus pasakojimo turinys lėmė tam tikrus knygos leidybos keblumus¹. Praėjus metams po pirmųjų Sąjūdžio mitingų išėjo ir Gavelio romanas *Vilniaus pokeris* (1989). Tai daugiabraunis pasakojimas apie Vilniaus miestą ir jo gyventojus, patekusius į paslaptingos blogio jėgos įtakos sferą, tapatinamą su viso pasaulio totalitariniais režimais ir juos vykdančiais žmonėmis. Jūratė Čerškutė pažymi, jog Gavelio kūryba „negailėstingai ir kruopščiai fiksavo bei nagrinėjo tai, kas tuo metu vyko: [...] tiek tautos, tiek atskiro individo sąmonėjimo procesai, mėginimai naujai suvokti lietuviybę,

1 LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumas rehabilitavo visus iš Lietuvos ištremtus žmones tik 1988 m. spalį – praėjus metams po *Nubaustųjų* publikacijos ir dar gerokai vėliau už knygos rankraštį, jau gulėjusį leidyklos redakcijos stalčiuje. Jūratė Čerškutė cituoja 1988 m. *Pergalės* žurnale publikuotą Alberto Zalatoriaus recenziją šiam apsakymų rinkiniui, kurioje autorius atskleidžia, kad *Nubaustuosius* „Vagos“ redaktoriai skaitė bent nuo 1984 m. ir delsė juos leisti dėl provokuojančio, „eretiško“ turinio. Pasak Zalatoriaus, „tie kūriniai parašyti niūriausiais stagnacijos metais“, be „jokio literatūrinių nuopelnų užnugario, garantuojančio atlaidesnį požiūrį“, neįtariant, „kad pūstelės nauji vėjai“ (Čerškutė 2014: 96–97).

savo šalies suverenitetą ir galiausiai savąją tapatybę“ (Čerškutė 2014: 5). Šie du Gavelio kūriniai neatsitiktinai pasirinkti kaip laisvėjančios lietuvių prozos pavyzdžiai. Nors abu tekstai yra antisovietiniai, režimo kritika juose reiškiamą nevienodai: „Berankis“ pristato istoriją apie tremtį, teisingumo ir pagarbos žmogaus gyvybei stoką, kuria pasižymėjo sovietų valdžia. *Vilniaus pokeryje* sovietų valdžios kritika, įgavusi maginio realizmo, siaubo formas, teigia, kad sovietinis režimas kelia nuolatinę grėsmę jame įkalintam žmogui ir negrįžtamai jį keičia. Tekstus sieja jų herojų vardai (Vytautas Berankis ir Vytautas Vargalys²), tremtinių statusas, skiriamieji bruožai – fizinės traumos, ambivalentiškas ar net tiesmukai paradoksalus santykis su sava praeitimi ir į autodestrukciją vedančios tiesos paieškos. Pasak Čerškutės, Gavelio, kaip romanisto, braižas atpažįstamas jau jo apsakymų rinkiniuose – būtent „jie yra dėsningas bei kryptingas didžiųjų Gavelio prozos tekstų *prae scriptum*“ (*ibid.*: 56–57). Tyrėjo intuicija sufleruoja, kad apsakymas ir romanas yra genetiškai susiję tekstai, jų lyginamoji analizė neišvengiamai atskleis rašytojo dirbtuvę, bendrą refleksijos bei vaizduotės lauką, kuriame brendo pasakojimo strategijos, kūrinų temos, pagrindinių veikėjų portretų kontūrai.

Postkolonijinė žiūra

Procesai, į kuriuos orientuojasi postkolonijinis diskursas, neišvengiamai nugula į literatūrinį pasakojimą kaip vieną tvariausių būdų fiksuoti, permąstyti ir perduoti kolektyvinę tautos patirtį. Juk „būtent naratyvas leidžia mums analizuoti ir stebėti tautą jai nuolatos formuojantis“ (Cidzikaitė 2007: 14). Tyrinėjant tokią literatūrą, postkolonijinė teorija pravarti ieškant organiško ryšio tarp paties kūrinio ir jo sukūrimą sąlygojusio konteksto (istorinio, politinio, kultūrinio ar kt.). Ji atskleidžia, kaip literatūrinė vaizduotė reflektuoja kolektyvinio gyvenimo reiškinius, pagrindines idėjas ir formas, iš kurių suauostas nacionalinės tapatybės rūbas. Kolonijinių procesų paveikta literatūra yra neišvengiamai linkusi „apversti“ dominuojantį diskursą (*subversion*, Ashcroft ir kt. 1989: 32) – tuo ypač pasižymi Gavelio proza, kuri dekonstruoja ne tik „puikaus“ tarybinio gyvenimo

2 Šioje analizėje kūrinio herojumi laikomas Vargalys, kaip pagrindinis pasakotojas, kurio linija steigia viso romano naratyvą.

iliuziją, bet ir pagrindinius lietuviybės simbolius, kurie sovietinėje tikrovėje neteko prasmės. Paliesdamas represijų temą, reflektuodamas sovietmečio sistemos absurdą, aktualizuodamas tremtinio vietą lietuviškajame romane bei apsakyme Gavelis atliko tai, ką postkolonializmo teoretikai vadina reiškiniu, kai *imperija atrašo* (Ashcroft ir kt. 1989). Atgimimas, laisvėjimas sudarė sąlygas skleisti postkolonijinei lietuvių literatūrai. Todėl pasirinkti kūriniai straipsnyje interpretuojami kaip tokios literatūros pavyzdžiai – taip siekiama pateikti originalią Gavelio kūrybos analizę, atveriančią iki šiol nedaug joje tyrinėtus postkolonijinius klodus. Remdamasis Gedos metafora darau prielaidą, kad Gavelis būtent ir vaizduoja tą „šėtono paunksmėje“ išaugusį ar veikiau jos suformuotą, tautos kančios persmelktą lietuvių. Kaip literatūrinis personažas, jis laikytinas antiherojumi, o šį antiherojiškumą iš esmės lemia jo postkolonijinė būklė.

Postkolonijiniai samprotavimai ir antikolonijiniai šūkliai Gavelio kūryboje atsiveria ir be analitinių prieigų, pačiame teksto paviršiuje. *Vilniaus pokeryje* apie sovietinį kolonializmą prabylama skirtingų veikėjų balsais: „Antras pagrindinis šūklis – Lietuva be lietuvių! Tokio dar neskelbė joks kolonizatorius“ (Gavelis 1989: 135³); „Aš įsteigsiu naują bažnyčią, tikrą rusų bažnyčią. Turiu ją įsteigt, vaike! Ir nepriimsiu į ją nė vieno, tikinčio šventa rusų lemtim valdyti kitas tautas, kurt amžiną imperiją. Nė vieno, kliecinčio, kad Maskva – tai trečioji Roma...“ (V: 158). O tarp pagrindinių Antrojo pasaulinio karo agresorių – Trečiojo Reicho ir Sovietų Sąjungos – dedamas tam tikras lygybės ženklas, jie suvokiami kaip į lietuvių tautos suverenumą bei egzistavimą kėsinęsi kolonizatoriai. Tai akivaizdu palyginus du romano dialogus: su nacių okupuotame Vilniuje besislapstančių žydų ieškančiu SS pulkininku ir viename Lazdynų mikrorajono bare sutiktu girtu sovietų saugumiečiu. Laiko ir ideologijos skiriami kolonizatoriai kalba identiškais frazėmis, reiškia tokį patį požiūrį į lietuvių:

Ko jūs norit, lietuviai? Ko jūs tikitės? [...] Vieni skaito universitete tokias paskaitas, kad pražudo universitetą, o patys atsiduria Štuthofe. Kitas sėdi, sučiaupęs lūpas, ir nesako mums, kas reikalinga. Kam visa tai? Juk viskas taip aišku. Iš kur ta didybės manija, tas galvojimas, kad jūs esat kažkas? [...] Jūsų neįmanoma suprast. Matyt, šefas teisus: jūs pasmerkti išnykti (V: 166);

3 Čia ir toliau cituojant skliaustuose nurodomos Gavelio kūrinių santrumpos (*Vilniaus pokerys* – V, *Nubaustieji* – N) ir puslapio numeris.

Ir ko jūs norit, lietuviai? Ko tikitės? [...] Vienas gyvas susidegina protestuodamas, kiti privirina prie bėgių vagonus su mėsa Leningradui, tretį po futbolo paradoja gatvėmis, dainuodami nacionalistines dainas... Nesuprantu. Kam visa tai? [...] Iš kur ta jūsų didybės manija, tas galvojimas, kad jūs esat kažkas? [...] Jūsų neįmanoma suprast. Matyt, šefas teisus: jūs pasmerkti išnykti (V: 143–144).

Aktualus ir epizodas, kai į velionio bičiulio butą užsukęs Vargalys sutinka fantasmagorišką savo vaikystės kaimynės pavidalą (V: 184). Iš kažin kur išnirusi praeities šmėkla džiugiai prisistato atėjusi iš „linksmiausio Vilniaus namo“, o tai galima traktuoti tiesiogiai, kaip represinės, kolonijinės galios būstinę ir kaip visos valstybės metaforą. Čia kolonijinis Lietuvos būvis asocijuojamas su seksualiniu išnaudojimu („Mane įkalbėjo pats pirmasis tardytojas“, *ibid.*). Į „tautos namus“ atsikraustęs kolonijinis šeimininkas nepaliaujamai išnaudoja savo pavaldžiuosius, kol galiausiai šie susitaiko su primestu vaidmeniu ir patys noriai dalyvauja tokiuose galios mainuose – jie tikisi, kad patenkindami kolonizatoriaus poreikius ką nors pakeis, tačiau išnaudojimas veda tik prie tolesnio išnaudojimo. Čia taip pat keliamas teiginys, jog visos kolonijinio pobūdžio santvarkos yra vienodos (nėra gerų ar geresnių kolonizatorių): „Tu sakai – kalba? Man regis, visi jie šnekėjo TA PAČIA kalba. Ne rusų ir ne vokiečių, kažkokia SAVA kalba. Uniformos vis keitėsi, o aš stengiausi, dariau ir šį, ir tą, juste jutau, kad šitaip kažką pasieksiu“ (V: 184).

Postkolonijinės interpretacijos pretekstu gali būti ne tik tematinės paralelės, bet ir konkretūs naratyviniai metodai bei raiškos priemonės. Čia išskiriamos postmodernios pasakojimo strategijos (nenuoseklus naratyvas, nepatikimas pasakotojas, metafikcija, savirefleksyvumas), ironija, alegorija ir maginis realizmas kaip postkolonijinės literatūros bruožai (Ashcroft ir kt. 1989: 27; Fludernik 2012: 903). *Vilniaus pokeryje* neabejotinai rasime visas šias priemones. Vien tai jau rodo, kad Gavelis buvo postkolonijinis rašytojas. Bet ar tyrėją tenkina toks reduktyvus skaitymas? Juk kalbame apie universalias literatūrinės priemonės, kurios savaime dar neįrodo, kad tekstas yra postkolonijinis. Kaip teigia austrų naratologė Monika Fludernik, nėra vienos naratyvinės technikos ar net kelių naratologiškai apibrėžtų elementų visumos, kurių pakaktų kaip įrodymo, kad vienas ar kitas literatūros kūrinys yra postkolonijinis (Fludernik 2012: 905–906). Veikiau derėtų ieškoti šių literatūrinių technikų ir konkrečių literatūros procesą sąlygojusių aplinkybių sąveikos, kuri liudija organišką kultū-

rinės ir estetiškos autonomijos bei saviraiškos siekį, pvz., postkolonijinėje Lotynų Amerikos ir Karibų literatūroje maginis realizmas atsiranda kaip autentiškas pasakojimo metodas, kaip būdas į literatūrinę vaizduotę gražinti, iš naujo aktualizuoti vietas tikėjimus, kosmologijas, kolonializmo nutildytas pasaulėžiūras (Siskind 2012: 842–852).

Posovietinė sfera suteikia vaisingą dirvą postkolonializmo tyrimams, tačiau ji neturi vieno bendro pavidalo – čia po vienu skliautu telkiasi skirtingi kontekstai ir patirtys, įvairios kolonijinės galios praktikos ir tokios pat įvairios reakcijos į jas (Annus 2014: 359–384). Estų mokslininkė Epp Annus teigia, jog „vietoje nuoseklaus lauko turime skirtumų lauką. Sovietinis kolonializmas gali būti suprastas tik lyginamuoju požiūriu, pabrėžiant skirtynes, sankirtas, trikdžius“ (*ibid.*). Pagrįsta postkolonijinė analizė negali apsiriboti abstrakčia, į universalius atsakymus orientuota žiūra. Šiame tyrime sekama nacionaliniu postkolonijinės literatūros analizės modeliu (Ashcroft ir kt. 1989: 15–16), kai tam tikri kūrinio aspektai siejami su valstybės istorija, sociopolitiniu kontekstu, nacionalinėmis traumomis, tautinės tapatybės paieškomis, modelį papildant sovietiniam kontekstui tinkamomis postkolonijinės teorijos sąvokomis – liminalumu ir mimikrija.

Pasak postkolonializmo teoretiko Homi K. Bhabhos, kultūra gimsta kontaktinėse, slenkstinėse, t. y. liminaliose, zonose, kuriose susiduria fiksuotos tapatybės (Bhabha 1994: 1–2). Samprotaudamas apie šias liminalias erdves Bhabha pabrėžia jas kaip vietą skleisti hibridiškumui, naujai, trečiajai tapatybei, tarpkultūrinio susidūrimo rezultatui (*ibid.*: 4–5), kuris „išgelbsti nuo formų stagnacijos ir veda prie formų sintezės – transformacijos pažado“ (Laurušaitė 2015: 57). Tačiau pati liminalumo būklė klaidi, nestabili, ambivalentiška (Bhabha 1994: 1, 4–5), tapatybė joje „skaidosi, jai būdinga dezorientacija, dezintegracija“ (Laurušaitė 2015: 42). Kalbant apie Atgimimo laikotarpio literatūros lauką, jis ir pats trumpam buvo virtęs liminalia, lūžinių pokyčių erdve, kurioje

[k]oegzistavo skirtingos tikrovės: viena vertus, ėjo nesustabdomas srautas leidinių, ignoruojančių cenzūrą; kita vertus, tuo pačiu metu tradicinių sovietmečio žurnalų redakcijos vis dar derino straipsnių turinį su Lietuvos Glavlitu, o šio vadovas savo ruožtu prašė savo viršininko Maskvoje pagalbos (Daugirdaitė, Mačianskaitė 2019: 84).

Postkolonializmo teorijoje mimikrija suvokiama kaip tuščias pamėgdžiojimas, paviršutiniškas tapatinimasis kaip (savi)apgaulės forma (Bhabha 1994:

88–90), kai kolonizuotas individas imituoja dominuojančios kultūros atstovų vertybes, kultūrinę laikyseną ir kodus; tai daroma norint „prilygti kolonizatoriui, pasiekti savirealizaciją naujame kultūriniame kontekste“ (Laurušaitė 2015: 58–59). Vis dėlto pamėgdžiojimas kartu leidžia šaipytis iš kolonijinio autoriteto, abejoti jo vertybių nuoseklumu (Bhabha 1994: 88), tad veikia ir kaip pasipriešinimo forma. Aneksavus Lietuvą, jos gyventojai susidūrė su būtinybe perimti ar bent pamėgdžioti jiems primestą sovietinę tapatybę. SSRS unikali tuo, jog skirtingai nei „tradiciniai“ kolonijiniai režimai, kuriuose pavaldusis paprastai buvo verčiamas tylėti, ji savo pavaldžiuosius vertė kalbėti, atkartoti ideologiją, deklaruoti ištikimybę (Annus 2014: 359–384).

Liminalumas kaip nuolatinė tarpinė būseną

Ribinė, į jokią sintezę nevedanti būklė būdinga ir Berankiui, ir Vargaliui. Tokį liminalumą iš dalies nulemia jų, kaip tremtinių, statusas. Apskritai tremtyje išlikusių ir į sovietinę Lietuvą grįžusių lietuvių būklė gali būti laikoma liminalia. Tremtinius sovietinė valdžia toliau diskriminavo – jiems nebuvo leidžiama dirbti, siekti išsilavinimo, grįžti į ankstesnes gyvenimo vietas. Toks žmogus, traumotas, nors ir išlikęs kolonijinio smurto sąlygomis, buvo priverstas toliau egzistuoti kaip režimo pavaldusis. Geresnio gyvenimo pradžią temdė dvasinės praeities traumas, besitęsiantis neteisybės pojūtis, o absurdą stiprino priskirtas nusikaltėlio statusas („Už ką sėdi? [...] Nežinau, – atsakė Berankis. – Už nieką. Per klaidą“, N: 170). Vargalys liminalaus, sumišusio pasaulio įtampą ypač patiria pirmaisiais metais po tremties:

Rytas man nesiskyrė nuo vakaro, saulė išvis nepatekėdavo, manajam Vilniuje išvien tvyrojo nyki migla. [...] Man jau niekad nebuvo lemta patirti *laisvės*. Kodėl aš, kad ir reabilituotas, gavau bastytis po šiukšlynus kaip benamis šuo [...]? (V: 78–79).

Ilgainiui Gavelio herojams gyvenimas susiklosto palankiai. Vargaliui pavyksta integruotis – su žmona Irena persikrausto į didesnę butą, įgyja matematiko-programuotojo išsilavinimą, eina svarbias pareigas bibliotekoje. Berankis po tremties įsidarbina didelėje artelėje, pelno pagyrimo raštą ir darbo veterano

medalį, sukuria šeimą. Tačiau pragmatiški gyvenimo pasiekimai neužpildo dvasinės tuštumos, jų nepakanka traumos įveikai. Teisybės, akistatos su praeitimi troškimas aptemdo visas Berankio pastangas gyventi normalų gyvenimą – iš atminties grįžtančios traumos provokuoja asmenybės susidvejinimą, kurį galima aiškinti kaip tikrojo (sužaloto, teisybės ieškančio) ir apsimestinio (susitaikiusio, pamiršusio) prado konfliktą:

Rodės, dvasią užgrobė kitas žmogus, irgi Vytautas Berankis, bet kitoks, ne tas, kuris visus tuos metus darniai ir teisingai gyveno, dirbo ir stengėsi. [...] šis, naujasis, pasėjo sumaištį ir pakrikimą. [...] O blogiausia – tasai naujasis gebėjo prisiminti tai, kas buvo amžiam pamiršta, galbūt iš viso neegzistavo (N: 154, 160).

Vargalys taip pat patiria tapatybės krizę:

Atmintis noriai atkuria vaizdus ir garsus, tačiau tie kalbantys paveikslai *nėra mano praeitis*. [...] Tikroji praeitis negalėtų likti tokia abejinga, ji turi būti *sava*: pažįstama ir prijaukinta. Ji nelyginant viny, kuriomis sukalta tavoji dabartis. Manosios nelaiko jokios viny (V: 32).

Liminalumas pabrėžiamas ir herojų vardais, kuriems suteikta simbolinė likimą nusakanti reikšmė. Apsakymo ir romano herojų pirmasis vardas yra vienas populiariausių lietuviškų vardų, keliantis asociaciją su Vytautu Didžiuoju, iškiliausiu LDK valdovu. Viena iš galimų Vytauto vardo etimologijų mena herojiškumą – „tautos vytis, gynėjas“. Tuo tarpu herojų pavardės šifruoja jų išskirtinius bruožus. Vargalys – turintis varinį galą (vyro galios metafora) arba „vargęs iki galo“. Berankio pavardė jį apibrėžia tiesmukai. Tokiu būdu herojaus pavarde reiškiamas „metafizinė neišvengiamybė“ (Samalavičius 2006: 415). Apie ją herojai sužino senelio dėka, kurio pareiga – paaiškinti šeimos vardo reikšmę (plg. N: 17; V: 38). Abiejų pavardėse minima kūno vieta yra paženklinta traumos – Berankis nusikerta ranką siekdamas išgyventi tremtyje, o Vargalį kankinęs NKVD tardytojas išdegina randus jo varpoje (V: 11). Vėliau iš Martyno sužinome, kad Vargalio „sėklą nepataisomai surakino amžinasis Sibiro išlas [...] jis buvo galingas kaip reta, tačiau bevaisis“ (V: 272).

Atsidūręs liminalioje padėtyje, Vargalys mąsto apie savo tautinę tapatybę ir liminalumą kaip tautos būklę. Reikšmingos nesėkmės laikomos pranašystėmis,

jos iškyla kaip tautą charakterizuojantis bruožas, patvirtinantis, kad liminalumas lietuvių varžo, verčia blaškytis tarp nugalėtojo ir pralaimėtojo, kovotojo ir pasidavusiojo statuso (Kelertas 2006: 253, 259). Tad ir asmeninės šių veikėjų istorijos konceptualiai išsiplečia už individo lygmens ribų bei virsta samprotavimais, kuriuose apmąstomi nesėkmingi lietuvių tautos istorijos epizodai:

[...] o aš galvojau apie Dariaus ir Girėno kompleksą, amžinąjį mūsų kompleksą, jį sukūrė dar Vytautas Didysis [...] Visi mes netenkam karūnos paskutiniausią mirksnį, visad teškiemės į žemę per tris žingsnius nuo namų. Tokia nelemta yra mūsų lemtis (V: 155).

Trys mimikrijos lygmenys

Gavelio prozos herojų mimikrija pasireiškia keliais lygmenimis, pirmiausia – kaip autosovietizacijos forma, t. y. savanoriškas prisitaikymas prie sovietinės santvarkos normų, režimo lūkesčių pildymas tam, kad būtų įmanoma išgyventi ne visuomenės paraštėse. Dar užsidedama ir teisingai tylinčio sovietinio piliečio kaukė – Vargalys negali ir nenori darbe kalbėti apie lagerį, NKVD kankinimus, kaip ir Berankis niekam nepasakoja apie prarastą ranką, apie „Stebuklų šalį“. Sėkminga autosovietizacija yra ir kelias į kolonijinės visuomenės hierarchijos viršūnę (V: 252). Nei Berankis, nei Vargalys jos nepasiekia, jie priversti naudoti mimikriją kaip išgyvenimo strategiją. Tuo tarpu strateginė mimikrija veikia kaip būdas priešintis kolonijiniam režimui. Vargalys laiko save vykdančiu dar nuo partizanų laikų jam paskirtą užduotį veikti sovietinio režimo užnugaryje. Tam jis turi pamėgdžioti dorą sovietinį pilietį („Jums teks gerai vaidinti“, V: 135–136). Pasak Vargalio, jam „biblioteka būtina slaptiems tyrimams“ (V: 78) – čia jis gali nekeldamas įtarimų toliau rinkti įrodymus apie *Juos*. Tuo tarpu Berankis padirba sovietų deputato pažymėjimą, leisiantį jam patekti į kalėjimą, kuriame kitados atliko bausmę: „visi čia pirmąsyk matė Aukščiausiosios Tarybos deputato pažymėjimą, jis veikė kaip burtažodis“ (N: 169). Įsijautęs į kalėjimo prižiūrėtojo vaidmenį Berankis „atpylė ištisą monologą apie senatvę, norą pereiti jaunystės keliais, pasisakė kitados čia dirbęs (juk iš tiesų čia dirbo, tik visai ne tokį darbą) [...] ir vis vadino zonos viršininką kolega“ (N: 168–169). Kalbant Vytauto Vargalio žodžiais, Berankiui už kentėjimus sovietų lageryje „niekas neleis pasijust

žmonijos dalim, jam neleis apie tai nė užsiminti“ (V: 160). Todėl pamėgdžiojimas, manipulavimas jam reikalingi siekiant akistatos su skaudžia praetimi:

Jis juokino zonos viršininą ir šaipėsi iš kalinių, o paskui narsiai gėrė neskiestą spiritą, traukdamas vis naujas smulkmenas, leido tikrajam Vytautui Berankiui neskubriai viską prisiminti, tyliai paverkti, pagerbti vyrus tylos minute, begaline tylos minute (N: 171).

Gilusis mimikrijos lygmuo apima tikrąjį susitapatinimą su blogiu. Šis lygis romane ir apsakyme retas; jo egzistavimą implikuoja paslaptingas, dialogą tarp kūrinių užmezgantis intertekstas: „sulysęs distrofikas, trisdešimčia metų jaunesnis, jis pats slibino pavidalu, plačiai pražiotais nasrais, trokštąs aukų, paskutinis iš dvidešimt šešių vyrų“ (N: 162). Apsakyme apie slibiną daugiau nekalbama. Tačiau jo tema, panašu, gvildinama visame *Nubaustųjų* rinkinyje:

mintis, esą „marą pergyvena tik tas, kas minta maro širdimi“, skirtingais pavidalais pasirodo visuose rinkinio apsakymuose, kaip blogio, vidinių demonų buvimo ir (ne)įveikimo sąlyga. Kitaip tariant, tik dar kartą išgyvenus ir apmąščius blogio trajektorijas, įsiveržus į jo šerdį, įmanoma jį pergyventi ir peržengti, bent jau teoriškai (Čerškutė 2014: 102).

Romane akistatai su slibinu tenka daug dėmesio: „Apie jį galvok, tik apie jį. Sapnuok jį, sutapk su juo, vaikiuk. Praryk jį, kaip jis ryja Lietuvą“ (V: 79). Artėjant Vargalio linijos atomazgai sužinome epizodą iš herojaus jaunystės, praleistos su lietuvių partizanais. Sprendžiamas rusams dirbusio išdaviko likimas:

Ar žinot, kaip mūsų bočiai bausdavo išdavikus? Perskrozdavo tokiam pilvą, ištraukdavo žarnigalį ir prikaldavo prie stulpo. O paskui varydavo tokį ratu apie stulpą, kad pats matytų, kaip vyniojasi jo išdavikiškos žarnos (V: 213).

Pats Vargalys žudyti atsisako, tačiau dalyvauja egzekucijoje kaip stebėtojas (V: 214–215). Čia prasideda gilioji mimikrija – nu(si)žmoginimas, ryžtas pamėgdžioti prieš žiaurumą, etiškai sutapti su juo: „Ar galėtum pjaustyti gyvą žmogų? Jei tavo smegenys būtų tuščios, ir širdis visiškai tuščia – galbūt pajėgum“ (V: 214). Su siaubu iškeltas klausimas – „[k]uo jūs dabar visi pavirsit?“ –

iš tiesų visą šį laiką niuansuotai skleidėsi Vargalio pasakojime, o išdaviko kankinimų scenoje nuspėjamos Lolitos skrodimo fantazijos (plg. V: 214, 240). Pasakotojo sąmonės įtrūkis išduoda giliosios mimikrijos padarinius – bręstantį norą pakartoti išdaviko paaukojimo ritualą. Tam neprieštarauja ir viena iš galimų siužeto interpretacijų. Kartu partizanų epizodas grąžina prie *sutapimo su slibinu* idėjos. Ar verta sutapti su tuo, kuris ryja Lietuvą? Nugalėdamas priešą, neišvengiamai pats juo tampa – tai ne gėrio, o blogio pergalė, kuri apima ne tik giliosios mimikrijos, bet ir rašytojui artimą blogio genezės problematiką.

(Anti)herojaus būklė ir vieta pasaulyje

Ričardo Gavelio prozos visatoje veikia herojus, vykdamtis ypatingą misiją. Šis veikėjas siekia atstatyti teisybę, grąžinti pasauliui pusiausvyrą, tačiau nurodoma ir ypatinga jo galia bei auka:

tik tokie žmonės gali atlikti ką nors didinga. Jie deda ant vienos svarstyklių lėkštės tikslą, ant kitos save, ir tikslas visuomet nusveria (V: 250);

[r]eikėjo apsiprasti su savimi pačiu, visai kitokiu Vytautu Berankiu, žmogum, išdrįsusių praverti užgintas duris, nusileisti į pragarą ir sugrįžti, žmogum, panorusiu antrąsyk patirti tai, kas įmanoma pakelti tik vieną kartą, žmogum, nešiojančiu dvidešimt šešias sielas (N: 170).

Vilniaus pokeryje ir „Berankyje“ išvelgiamos sąsajos su senovės graikų mitologija šių tekstų veikėjus leidžia traktuoti kaip tradicinius Vakarų kultūros herojus. Blogio ir mirties jėgoms suteikiamas žvėries, kurį herojus turi nukauti, pavidalas. Berankio akistata su praeitimi prasideda, kai herojus grįžta į Sibiro priemiestį, savo kančių vietą. Ši kelionė konceptualiai siejama su nusileidimu į pragarą (Berankis, lyg Tesėjas ar Heraklis, leidžiasi į požemio karalystę). Suradęs kirtavietę, svarbiausią vietą tremties pasakojime, jis privalo „vėl išvysti tą išsikerojusį rudą kelmą it jaučio galva, kuris dantimis įsikibo jam į ranką“ (N: 152) – tarsi pasiekti labirinto centrą, kuriame jo laukia kitados ranką prarijęs Minotauras. Berankiui, kaip ir Tesėjui, lemta nugalėti žvėrį (N: 176–177). Tuo tarpu Vargalys privalo nukauti Vilniaus slibiną – šią

užduotį dar jaunystėje, tarnaujant lietuvių partizanų būryje, jam skiria būrio vadas Bitinas („Tau lemta didžiojo slibino medžioklė. [...] Iškrapštyk jį iš jo susmirdusio tanko“, V: 79). Romano kontekste Vilniaus slibinas veikia kaip kolonijinės valdžios įsikūnijimas, todėl ir dvikovą su juo galima interpretuoti kaip istorinį teisingumą atkuriančią konfrontaciją (V: 135, 149). Slibinas, drakonas, apskritai bet koks didelis roplys – chtoniškoji būtybė, Vakarų tradicijoje nuo seno siejama su chaoso ir tamsos pradais. Šioje tradicijoje drakonas dažnai yra žmogaus priešas; jis gali simbolizuoti „stichišką“ priešą (žvėrį, gamtos jėgą, ligą, marą) arba „vidinį“ priešą (gyvuliškąjį pradą), kuris privalo būti įveiktas (Cirlot 1971: 86, 88). Gavelio herojus stoja į pasakose bei mituose sutinkamų kultūrinių herojų gretas. Kadmo, šv. Jurgio bei kiti archetipiniai žygdarbiai – nukauti chtoninę pabaisą, suvaldyti stichiją, leisti skleistis civilizacijai – sufleruoja, kad galbūt ir Vargalio dvikova su Vilniaus slibinu turėtų nutraukti *Jų* viešpatiją ir grąžinti pasauliui reikalingą pusiausvyrą. Jau nuo XVIII a. sklandė legendos apie Vilniaus ir Varšuvos požemiuose gyvenusius baziliskus, kuriuos drąsuoliai nugalėjo atsukdami prieš juos veidrodį (Lavrinec 2019: 83–84). Ši galinga būtybė gali būti įveikta tik savo pačios atvaizdo, tačiau veidrodinis atspindys Gavelio tekstuose įgyja kiek kitokią, conceptualesnę reikšmę. Čia herojai, pasitelkdami mimikriją, patys tampa veidrodiniu blogio atspindžiu, galinčiu blogį įveikti.

Vis dėlto net turėdamas pašaukimą bei visas reikalingas asmens savybes, Vargalys nepasiekia savo tikslų, neišgelbėja nė vieno jam artimo žmogaus (V: 161): „Esu tikras lietuvis: tėškiausi į žemę per žingsnį nuo absoliutaus tikslo“ (V: 234). Paaiškėja, kad inteligento narsuolio mantra „blaivus protas, šalta logika ir atsargumas“ (V: 22) tėra tušti žodžiai, neapsaugantys nei Lolitos (V: 240–243), nei paties Vargalio. Galimai Vargalys laiku neįžvelgia spąstų – susidorojimo, Lolitos žmogžudystę inscenizavus kaip jo paties darbą („*Jie* pasirinko baisiausią įmanomą kerštą“). Vis dėlto turime pagrindą tikėti, kad pamišęs herojus iš tiesų įvykdo žmogžudystę – lyg Heraklis, išžudęs savo šeimą, kai jo protą aptemdė deivė Hera. Tuo tarpu Berankiui pavyksta įveikti praeities traumų šmėklas, tačiau, atstatęs pasauliui reikalingą pusiausvyrą, Berankis nušizdo (N: 180). Čia taip pat esama prieštaros: pirmiau sužalojęs save, kad išgyventų, jis dar kartą pakelia ranką prieš save, kad mirtų. Atlikęs žygdarbį, kuris buvo reikalingas tik jam, Berankis pasitraukia, kartu su savimi pasiimdamas pasaulį, kuris taip skausmingai buvo kuriamas iš naujo. Net ir po šio veiksmo,

kuris veikia kaip formali apsakymo atomazga, skaitytojas vėl keliamas į praeitį (penktą sykį kartojama formuluotė „Tame krašte...“), vėl regima ranka. Tokiu būdu net ir herojaus savižudybė tampa mažąja atomazga arba atomazga prieš tikrąją apsakymo kulminaciją: nors Berankis pasitraukia iš gyvenimo, jo nukirsta ranka tebeklaidžioja po pasaulį, ieškodama kančiai ir pagalbos šauksmui neabejingų žmonių. Tokia yra Gavelio herojų liminali priedermė – blaškytis galios-negalios ir atminties-užmaršties takoskyrose, nepajėgiant iš jų visiškai ištrukti.

Pasak Northropo Frye'aus, tragiškasis herojus „lenkia kitus, bet yra pavaldus aplinkai“, „jo autoritetas, aistros, galia reikštis gerokai stipresni nei mūsų, nors jis ir turi paisyti visuomenės bei gamtos pasaulio taisyklių“ (Frye 2000: 33–34). Tai gana tiksliai charakterizuoja Vargalio požiūrį į save. Tačiau kitos mozaikos dalys išryškina prieštaras Vargalio istorijoje (Martyno linija) ir sugriauna jo mitą (Stefa), jis panašėja į ironiškąjį herojų (Frye 2000: 34–35), galimą vadinti ir antiherojumi. Kalbėdamas apie antiherojų literatūroje, literatūrologas Percy G. Adamsas kelia prielaidą, kad antiherojus „gimsta“ kartu su herojumi kaip veidrodinis pastarojo atspindys, ir netgi siūlo interpretuoti tragiškuosius antikos herojus kaip antiherojus, kuriuos pražudo būtent jų pačių veiksmai (Adams 1976, cituota iš: Aboubakr 2009: 265). Pasak kai kurių literatūrologų, antiherojus literatūroje atsiranda jau XVII a. pradžioje – Don Kichotas yra antiherojus *par excellence*, mat jo garbingi motyvai ir teisybės siekis veda prie absurdiškų ir bereikšmių poelgių (Aboubakr 2009: 264–265). Kita vertus, antiherojus stipriau paplinta XX a. literatūroje kaip absurdiškas, blogas, pamišęs Samuelio Becketto ir Vladimiro Nabokovo herojus-pasakotojas (Childs, Fowler 2006: 106–107). Antiherojus, kaip ir tradicinis herojus, nebijo aukotis, siekia didvyriškų tikslų, nori atkurti pažeistą pasaulio pusiausvyrą, tačiau dėl įvairių priežasčių nesugeba to padaryti. Kitaip sakant, skirtingai nei herojus, antiherojus yra silpnesnis už jį supantį pasaulį (Aboubakr 2009: 264).

Tokiame pasaulyje atsiduria ir Gavelio antiherojai. Tradicinių herojiškumo sampratų čia apskritai nebėra: „Tau teks eiti plikom rankom prieš slibiną, ir niekas tau nežada nei karalaitės, nei pusės karalystės. Niekas tau nieko nežada“ (V: 136). Antiherojaus statusą patvirtina ir analizės išryškinti ryšiai su postkolonijine būkle. Antiherojų fabuloje iš dalies paaiškina ir laikmečio kontekstas. Būta ir kitų, paskutiniame sovietmečio dešimtmetyje debiutavusių, autorių, kurie rinkosi vaizduoti surrealistinius arba natūralistinius antiherojus (Daugirdaitė, Mačianskaitė 2019: 90). Į literatūrinį lauką anksčiau

atėjęs Gavelis, kaip ir kiti to meto rašytojai, galėjo kūrybą laikyti stalčiuje, pasitelkti ezopinę kalbą arba taikytis prie vienos, valstybės aparato kontroliuojamos interpretacijos: pakylėtoji socialistinio realizmo literatūra turėjo vaizduoti įkvepiantį komunistinės dvasios autoritetą, pažangų sovietinį herojų, kuriam vidutinis pilietis, nors ir turėtų, neprilygsta. Todėl bet koks prieš sovietinį diskursą nukreiptas kalbėjimas reikalavo inversijos – antiherojus yra tokios inversijos pavyzdys. Antiherojus atpažįstamas jau pačioje postkolonijinės literatūros klasikoje, pvz., Nigerijos rašytojo Chinua Achebės romane *Sugriūva viskas* (*Things Fall Apart*, 1958). Čia pagrindinis veikėjas, igbų lyderis Okonkvas, vaizduojamas kaip į blėstančias praeities vertybes įsikibęs antiherojus, kurio savižudybę galima suprasti dvejopai: kaip maištaujančios dvasios veiksmą, kai visiškai atsisakoma pritaipyti prie naujosios, kolonizatorių britų primestos, tikrovės, bet ir kaip absoliutų pralaimėjimą, mat pripažįstama, kad protėvių pasaulio susigrąžinti nebepavyks (Loveleen 2010: 19, 21–22). Okonkvas, Berankis, Vargalys – vieni lauke kariai. Jų pasaulyuose narsi kova, vadinasi, ir pergalė mažai kam reikalinga, galiausiai, ir mažai ką keičianti. Tai sunaikina herojaus prigimtinę funkciją, paverčia jį antiherojumi, veda prie simbolinės mirties. Galbūt iš tiesų „antiherojumi tampama tada, kai herojus atsiduria neherojiškuose laikuose“ (Aboubakr 2009: 265).

Išvados

Gavelio apsakymo ir vienos romano siužetinės linijos lyginimas suteikia svarių įžvalgų apie jo literatūrinių herojų postkolonijinę būklę ir patvirtina mintį, kad Gavelio apsakymuose glūdi konceptualios brendusio romano užuomazgos. Analizė sufleruoja, kad romano herojaus portretas buvo plėtojamas remiantis apsakymo herojumi, o rašydamas apsakymą Gavelis jau mąstė apie dalykus, kurie formavo visą idėjinę romano ašį. Juk čia skleidžiasi „rašytojo kūrybai reikšmingos bei svarbios sovietinės okupacijos patirčių refleksijos, priartinančios prie vadinamosios blogio metafizikos genezės paieškos ir analizės“ (Čerškutė 2014: 98). Blogio metafiziką ir genezę galima laikyti ir vienais svarbiausių romano klausimų. Postkolonializme populiaru hibridiškumo sąvoka, suvokiama kaip neišvengiamas kolonijinio kontakto rezultatas ir kaip iš esmės teigiama, naują

kultūrą steigianti transformacija, romane įgyja išskirtinai neigiamas konotacijas. Pasak Gavelio, sovietinėje realybėje susidūrusių kultūrų sintezė yra neįmanoma. Lietuviai negali sutikti su tuo, kas jiems buvo padaryta; priimti sovietinę tapatybę reiškia ne tik susitaikyti su blogiu, bet ir įsileisti jį į save.

Sigito Gedos metafora apie kolonijinėje santvarkoje priverstą gyventi ir jos sulošintą lietuvį, kaip postkolonijinės būklės metafora, tapo savotiška konceptualia užuomina, nuo kurios atsispyrus pavyko apibrėžti Gavelio prozos antiherojus kaip tokios būklės pavyzdžius. Abu jie – vieniši, maištaujantys, pažeminti, tačiau garbingai gyventi trokštantys lietuviai, savo pastangomis pasiekiantys tam tikrų pergalių, galiausiai liekantys įveikti jiems priešiško arba abejingo pasaulio. Paralelės su antikine mitologija steigia jungtį su Vakarų Europos intelektualiniu paveldu bei leidžia gretinti Gavelio veikėjus su kultūrinio arba tragiškojo herojaus figūra, tik Berankis ir Vargalys veikia visai kitame kontekste. Sofoklis Tėbų ciklo tragedijose kėlė esminį klausimą: ar žmogus gali pasipriešinti dievų valiai, t. y. savo likimui? Gavelis savo ruožtu klausia: ar žmogus gali pasipriešinti istorijai? Jo veikėjų pastangos kovoti su visagale istorijos tėkme baigiasi nelaimingai; jie tampa istorinių aplinkybių aukomis, tai ir nubrėžia jų gyvenimo trajektoriją, pasibaigiančią mirtimi, kurią savo veiksmais prisišaukia antiherojai. Abu jie stoja į akistatą su luošinančiu režimu, priešinasi ryžtingai ir metodiškai. Tačiau neįstengia peržengti nei režimo primestos padėties, nei savo pačių ydų, o pamėgdžiodami blogį tam, kad jį įveiktų, nesuvaldo tokio tapatinimosi keliamo pavojaus. Išaugęs „šėtono paunksmėje“, Gavelio antiherojus taip ir nepajėgia iš jos ištrūkti. Postkolonijinė būklė suformuoja jo ribotą padėtį ir ironizuoja pastangas nugalėti blogį. Šis antiherojus nebegali grąžinti prarastos pasaulio pusiausvyros ar išgydyti istorinių traumų, nes jo pasaulyje iš(si)vadavimas nuo likiminės ambivalencijos seniai nebėra įmanomas. Čia visi mūšiai jau pralaimėti, visi slibinai seniausiai išskridę.

ŠALTINIAI

Gavelis Ričardas 1987. *Nubaustieji*, Vilnius: Vaga.

Gavelis Ričardas 1989. *Vilniaus pokeris*, Vilnius: Vaga.

Geda Sigitas 1988. „Žodis Lietuvai“, *Sąjūdžio žinios*, VII.19, Nr. 10, 1–3, prieiga internete: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Sigitas_Geda._Zodis_Lietuvai.LH6901.pdf [žiūrėta: 2025 07 12].

LITERATŪRA

- Adams Percy 1976. “The Anti-Hero in Eighteenth Century Fiction”, *Studies in the Literary Imagination*, 9 (1), 29–51.
- Annus Epp 2014. “Layers of Colonial Rule in the Baltics: Nation-Building, the Soviet Rule and the Affectivity of a Nation”, in: *(Post-)Colonialism Across Europe. Transcultural History and National Memory*, ed. Dirk Göttsche, Axel Dunker, Bielefeld: Aisthesis Verlag, 359–384.
- Aboubakr Randa 2009. “The Political Prisoner as Antihero: The Prison Poetry of Wole Soyinka and 'Ahmad Fu'ad Nigm”, *Comparative Literature Studies*, 46 (2), Literatures and Theories of Africa, 261–286.
- Ashcroft Bill, Griffiths Garret, Tiffin Helen 1989/2002. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, London & New York: Routledge.
- Ashcroft Bill, Griffiths Garret, Tiffin Helen 2007. *Post-Colonial Studies. The Key Concepts*, antrasis leidimas, London & New York: Routledge.
- Bhabha Homi Kharshedji 1994. *The Location of Culture*, London & New York: Routledge.
- Childs Peter, Fowler Roger 2006. *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, London & New York: Routledge.
- Cidzikaitė Dalia 2007. *Kitas lietuvių prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Cirlot Juan Eduardo 1971. *A Dictionary of Symbols*, transl. Jack Sage, New York: Philosophical Library.
- Čerškutė Jūratė 2014. *Dekonstrukcija Ričardo Gavelio prozoje*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Daugirdaitė Solveiga, Mačianskaitė Loreta 2019. „Atgimimas“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos*, sud. Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 74–94.
- Fludernik Monika 2012. “The Narrative Forms of Postcolonial Fiction”, in: *The Cambridge History of Postcolonial Literature*, ed. Ato Quayson, New York: Cambridge University Press, 903–937.
- Frye Northrop 1957/2000. *Anatomy of Criticism: Four Essays*, Princeton: Princeton University Press.
- Johannessen Lene 2012. “Palimpsest and Hybridity in Postcolonial Writing”, in: *The Cambridge History of Postcolonial Literature*, ed. Ato Quayson, New York: Cambridge University Press, 869–902.
- Kelertas Violeta 1992. *“Come into My Time”: Lithuania in Prose Fiction, 1970–1990*, Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Kelertas Violeta 2006. “Perceptions of the Self and the Other in Lithuanian Postcolonial Fiction”, in: *Baltic Postcolonialism. On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom and Moral Imagination in the Baltics*, ed. Violeta Kelertas, Amsterdam: Rodopi, 251–267.
- Laurušaitė Laura 2015. *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išėvijų romanai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Lavrinc Pavel 2019. „Tikroji Vilniaus Bazilisko istorija“, in: *Gyvūnas – Žmogus – Robotas: parodos katalogas*, sud. Erika Grigoravičienė, Ugnė Paberžytė, Vilnius: MO muziejus, 83–87, 93.

- Loveleen Mohan 2010. "Okonkwo: The Rise of the Postcolonial Hero in *Things Fall Apart*", *Maharshi Dayand University Research Journal (Arts)*, 9 (1), 17–22.
- Samalavičius Almantas 2006. "Lithuanian Prose and Decolonization: Rediscovery of the Body", in: *Baltic Postcolonialism. On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom and Moral Imagination in the Baltics*, ed. Violeta Kelertas, Amsterdam: Rodopi, 409–427.
- Siskind Mariano 2012. "Magical Realism", in: *The Cambridge History of Postcolonial Literature*, ed. Ato Quayson, New York: Cambridge University Press, 833–868.